

гендерных исследований, нельзя не отметить тот факт, что актуальность лексикографического описания базовых терминов состоит не только в «легитимизации» гендерной терминосистемы, но и гендерных исследований в целом.

Источники и литература

2. Айвазова С.Г. Русские женщины в лабиринтах равноправия. Очерки политической теории и истории. – М.: ЗАО «Редакционно-издательский комплекс Русанова», 1998. – 408 с.
3. Большой толковый социологический словарь. – М.: Вече, АСТ, 1999. – Т. 1. – 544 с.
4. Брандт Г.А. Природа женщины. – Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2000. – 180 с.
5. Горошко Е., Кирилина А. Гендерные исследования в лингвистике сегодня // Гендерные исследования. – 1999. – № 2. – С. 234–241.
6. Горошко Е.И. Языковое сознание: Гендерная парадигма. – М. – Харьков: Издательский Дом «ИНЖЭК», 2003. – 440 с.
7. Жеребкина И., Пушкарева Н., Кон И., Темкина А. Обсуждение темы «Проблемы и перспективы развития гендерных исследований в бывшем СССР» // Гендерные исследования. – 2000. – № 5. – С. 8–42.
8. Крысин Л.П. Русское слово, свое и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 210–221.
9. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе. Гендерный аспект. – Киев: ВИПОЛ, 1999. – 172 с.
10. Першай А. Колонизация наоборот: гендерная лингвистика в бывшем СССР // Гендерные исследования. – 2002. – № 7–8. – С. 236–249.
11. Словарь гендерных терминов. – М.: Информация – XXI век, 2002. – 256 с.
12. Словник іншомовних слів. – К.: Наукова думка, 2000. – 680 с.
13. Современный философский словарь. – М.: Академический Проект, 2004. – 864 с.
14. Темкина А. Феминизм: Россия и Запад // Русский феминистский журнал. – 1995. – № 3. – С. 53–58.

Яблонівська Н.В.

ЖУРНАЛ КРИМСЬКИХ КАРАЇМІВ “БИЗЫМ ЙОЛ” (“НАШ ШЛЯХ”) У СВІТЛІ ТРАДИЦІЙ КАРАЇМСЬКОЇ ПРЕСИ І НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КРИМСЬКОЇ АРСР

Національна політика Кримської АРСР є досить добре дослідженою у публікаціях останнього десятиліття – статтях Господаренка Н.М.[3], Фрідмана Я.В.[13], Хованцева Д.В.[14], Змерзлого Б.В.[8], Пашені В.Н. [12] та ін. Однак науковці, розглядаючи статистичний, кількісний бік проблеми, на наш погляд, приділяли недостатньо уваги її якісній стороні. У даному аспекті найбільш цікавим залишається питання про взаємозв'язок національної політики Криму 1921–1941 рр. із системою його етнічної преси. Частково це питання порушує Г.З. Юксель [15] по відношенню до кримськотатарської публіцистики зазначеного періоду. На наш погляд, не менш показовим є аналіз у зазначеному аспекті й караїмського журналу “Бизым йол”, тим більше, що за винятком статті О.Б. Білого [1], оглядовий характер якої не дозволив її автору докладно зупинитись на окремих виданнях, даний журнал ще не становив предмету спеціального вивчення. Аналіз тематики цього журналу, і зокрема відображення проблеми національного відродження на його сторінках, й становить ціль нашої статті.

Перші караїмські видання виникли у другій половині XIX століття й були рукописними: у 1860-ті роки у Одесі виходив рукописний журнал “Давул” (“Барабан”), збереглися й відомості про вихід подібних видань у Криму: московський журнал “Караимская жизнь” у № 7 (грудень) за 1911 рік надрукував вірш М.А. Крима “Стукалка” - з “рукописної гумористичної караїмської газетки “Зурна-Давул”, яка кілька років тому назад ходила по руках у Феодосії” [9, с. 63].

Першим друкованим органом караїмської громади став московський російськомовний щомісячник “Караимская жизнь” (1911–1912) (головний редактор Садук Раєцький, редактор-видавець – В.І. Сінані), його змінили щомісячний суспільний і історико-літературний журнал “Караимское слово” (1913–14, Вільнюс, редактор-видавець А.І. Шпаковський) і суспільний історичний літературний та науковий щомісячник “Сабах” (№1,2, 1914, Луцьк) (відповідальний редактор-видавець Емілія Йосифовна Рудковська). Але не друге, не третє видання ні за обсягом, ні за рівнем поліграфії, ні за кількістю ілюстративного матеріалу не могли зрівнятись із “Караїмським життям”.

У 1914 р. була здійснена перша спроба організації караїмського періодичного видання на батьківщині караїмів у Криму. Газзан феодосійської караїмської общини, учень знаменитого караїмського просвітителя І.І. Казаса, А.І. Катик звернувся до таврійського губернатора із проханням дозволити випуск у Феодосії караїмського журналу “Вестник караимской жизни” [6]. Не зважаючи на те, що бажане свідоцтво А.І. Катиком було отримане, журнал так і не побачив світ – почалася перша світова війна.

Початком кримської караїмської преси став вихід у 1917 р., у Євпаторії журналу “Известия караимского Духовного Правления”, який заснував гахан С.М. Шапшал [16]. Але й і це видання проіснувало тільки два роки – через відомі політичні події його випуск у 1919 р. був припинений. Цілком зрозуміло, що нова революційна влада не відчувала зацікавленості у розвитку релігійної самосвідомості караїмської громади, але на питання що до розвитку самосвідомості національної неможливо дати однозначну відповідь.

У межах створеної у жовтні 1921 р. Кримської АРСР, як було задекларовано у її Конституції, затверджувалася “рівність і право на вільний розвиток усіх національностей Криму”, відмінялися “національні і національно-релігійні привілеї, що існували раніше” [10, с. 257]. На підтвердження цього у складі Крим-

ського обкому партії довгий час існували татарська, німецька, єврейська, вірменська, естонська, грецька секції; за освіту і культурний розвиток 10 груп нацменшин, що склали 25% населення Криму, відповідає Рада по справах просвіти національних меншин (Совнацмен). Сучасні дослідження надають, на перший погляд, позитивну картину розвитку нацменшин Криму на початку 1920-х років. Як пише Н.М. Господаренко, “на початку 1922 р. у республіці діяли 30 клубів національних меншин і стільки ж бібліотек, дві третини з яких були німецькими. Існували окремі бібліотеки для караїмів і кримчаків. Утворювалась і збільшувалась мережа національних дошкільних закладів” [3]. При цьому не слід забувати, що у нових умовах саме поняття національних освітніх закладів піддавалося корекції згідно з установками партії, і зокрема зі ствердженням В.І. Леніна про те, що “лозунг національної культури невірний і виражає лише буржуазну обмеженість розуміння національного питання”, а також його намаганням взяти курс на “інтернаціональну культуру” [11]. Наприклад, у 1925 р., звітуючи про відсутність національних дошкільних дитячих закладів, Кримський обком шкодує лише про те, що “десятитисячна армія нацмен дітей дошкільного віку не отримує основ соціального, комуністичного виховання” і що “діти йдуть до школи прямо з вулиці або з умов достатньо консервативного і засклілого побуту, зараженого і релігійними, і національними тенденціями” (курсив мій. – Н.Я.) [4]. З 202 національних шкіл I ступеню, що існували у Криму у 1925 році, на рідній мові викладання велося тільки у німецьких, грецьких, вірменських, естонських, єврейських, польських і чеських. У двох караїмських школах викладання велося російською мовою, бо, як було зазначено, “рідної мови в них немає, а розмовна татарська мова (тобто сучасна караїмська мова – Н.Я.) не може служити мовою викладання” (?), в той же час “у молодших групах зазначених шкіл “доводиться удаватися до допомоги рідної (?), тобто розмовної татарської мови” (курсив мій. – Н.Я.) [5].

Сучасні дослідники часто звинувачують політику “коренізації” Кримської АРСР у надмірній “татаризації”. Наприклад, Н.М. Господаренко відмічає, що в цілому “політика татаризації була суперечливою і не відповідала інтересам представників інших народів, які проживали у Криму та із таким саме правом відносилися до числа корінних – кримських греків, караїмів, кримчаків та інших” [див. 3, а також 14]. З огляду на структуру етнічної преси Кримської АРСР можна із цим погодитись: кримськотатарські видання складають більше 95 % всіх її національних видань (наприклад, українці (приблизно 10 % населення півострова) не мали жодного). Але, на наш погляд, національна політика не може бути вимірною арифметично, і саме тому політика татаризації, яка добра виглядала у цифрах партійних звітів, в решті решт провалилася (як визначає Я.В. Фрідман, “Результат політики коренізації, яка повністю себе дискредитувала, був прямо протилежним: питома вага кримських татар в керівництві до 1939 р. не тільки не зросла, але знизилась” [13, с.102-105], із ним погоджується Д.В. Хованцев: “В решті решт адміністративно-бюрократичні методи татаризації у Криму довели її до абсурду, що призвело до дискредитації самої національної політики” [14]). Причини провалу “коренізації” треба шукати не в перевагах, які на якийсь час отримала окрема нація за рахунок інших, а в недосконалої самій ідеї націоналізації за допомогою тоталітарних механізмів: ще 1 травня 1917 р. делегат Всеросійського мусульманського з’їзду Топчибашев сказав фразу, що згодом стала знаменитою і висвітлила головну проблему імперської національної політики: “Вони (мусульмани. – Н.Я.) лише просять про одне: поменше опіки і побільше довіри” [7, с.79].

Отже, нерівність подальшого розвитку національної розбудовлі Криму щодо інтересів окремих національних груп, проведення націоналізації “зверху”, без урахування думок самих національних громад, спроба утворити культуру національну за формою і соціалістичну за змістом призвели до повного краху плану “коренізації”. Жертвою такої невдалої національної політики стали й кримські караїми, які саме напередодні захвату влади більшовиками зробили відродження національної культури, мови, релігії, освіти своєю першочерговою справою [див.16].

Недоліки національної політики у рамках інтернаціональної радянської культури виявляє аналіз змісту журналу “Бизым йол” (“Наш шлях”) (1927), єдиного радянського кримського караїмського видання, організованого Кримського об’єднання караїмських общин (КримОКО).

Вже сама назва журналу є свідченням нової традиції етнічних радянських видань, які за звичай відкривалися лозунгом “Пролетарі всіх країн, єднайтеся!”. Суто пропагандистськими виявилися і перші матеріали видання – редакційне звернення “Привіт журналу “Бизым йол”” (характерною є фраза “Основна задача партії і Радянської влади – максимально залучити трудящі маси національних меншин до радянського побуту” [2, с.4]), редакційна стаття “Червоний Жовтень”, стаття М.С. Сінані “Пам’яті вождя”, вилучені із статті Л. Каменева “Літературна спадщина Володимира Ілліча”, замітка Б.А. Шамаша “В Осавіа-хім!”.

Гостро полемічною до попереднього караїмського видання Криму – журналу “Известия Караимского Духовного Правления” – є стаття заступника голови Кримсовнацмену Семена Гамалова. Якщо засновники “Известий” вважали караїмську релігію основою національної цілісності караїмів й існування самого поняття караїмства, то Гамалов радісно відзначає, що багато молодих караїмів не тільки не знають імен колишніх гахамів Пампулова і Шапшала, але навіть не знають, що таке гахам. Дана тенденційна заява підтверджується історичними фактами радянської атеїстичної дійсності: до революції в Криму було 11 кенаса, до 1960 р. не залишилося ні однієї (у 1959 р. була закрита остання в Євпаторії). Сам стиль автора статті, що легко сполучає слова «гниль» і «чертог» (і навіть припускає словосполучення «позолочена гнилина»), про падіння професійного рівня радянських етнічних видань також чимало може повідати таке ствердження: «Жовтневий ураган, який зніс усю гнилизну, усю погань минулого, не пощадив, звичайно, і позолоченої гнилі караїмських верхівок, відкинувши їх далеко за межі робочо-селянського Криму. На димучих руїнах, на кривавих попелищах огидної «В’язниці народів» побудований мозолистими руками величній чертог праці і братерства народів» [2, с.14].

Однією з головних ідей журналу було порівняння “тепер” і “тоді”, яке усіма авторами, і Гамаловим в

тому числі, вирішувалося на користь “тепер”. Але фактичний бік проблеми, якій розкривають публікації збірки, дає зовсім інше уявлення. Щиро дякуючи Радянській владі за допомогу у піднятті культурного рівня караїмів, автори публікацій відзначають і повну відсутність караїмських дошкільних закладів, і недостатність всього двох караїмських шкіл із незначною кількістю учнів і неблизкучим рівнем викладання, і складне матеріальне положення чотирьох караїмських клубів [2, с.14]. Вражаюче контрастують із ствердженням про процвітання караїмів у СРСР цифри статистичних відомостей у Криму у 1921 і у 1926 р. [2, с. 95]:

№	Найменування населених пунктів	За станом на березень 1921 р.			На 17.12.26 р.		
		Ч.	Ж.	Об.	Ч.	Ж.	Об.
1.	Євпаторія	683	1020	1703	378	613	991
2.	Сімферополь	434	542	976	384	550	934
3.	Севастополь	544	701	1245	348	448	796
4.	Феодосія	431	454	885	333	458	791
5.	Ялта	72	89	161	60	92	152
6.	Бахчисарай	72	95	167	56	88	144
7.	Керч	10	21	31	19	34	53
8.	Армянськ	13	14	27	14	18	32
9.	Джанкой	5	7	12	3	6	9
10.	Балаклава	5	6	11	2	4	6
11.	Судак	-	-	-	2	5	7
12.	Карасубазар	5	6	11	1	1	2
13.	Алушта	-	5	5	-	1	1
14.	Старий Крим	3	-	3	1	-	1
	Всього по містах Криму	2277	2960	5237	1601	2318	3919
	По сільській місцевості	166	161	327	141	153	294
	Всього по Криму	2443	3121	5564	1742	2417	4213

За п'ять років радянської влади караїмське населення півострова зменшилось на 1351 чол., тобто майже на чверть.

З іншого боку, відомості про активізацію караїмських організацій у середині 1920-х рр. давали певну надію на вирішення проблеми національного відродження цього кримського етносу. Сьомого лютого 1914 р. був зареєстрований устав Кримського об'єднання караїмських общин (КримОКО), яким було ініційоване проведення низки караїмських конференцій та з'їздів (“Підсумки нашої роботи”) [2, с.19–21]. Матеріал “З'їзди та конференції” [2, с. 25–62] містить звіти про I Всекримський з'їзд Караїмських товариств (1-3 червня 1914 р.), Першу Всесоюзну конференцію караїмських товариств (10-15 листопада 1924 р.), II Всекримський з'їзд Караїмських товариств (21 березня 1926 р.).

На всіх вказаних з'їздах найбільш актуальними були питання про перспективи і методи культурно-просвітницької роботи, про караїмські школи, про збереження пам'ятників караїмської старовини та мистецтва. Наприклад, на першому з'їзді Д.С. Нейман у доповіді про культурно-просвітницьку роботу серед караїмів привернув увагу слухачів до стану караїмських шкіл, а саме до відсутності в них єдиної системи, єдиного методу викладання.

Але найбільш гострою проблемою цієї та інших доповідей стала проблема рідної мови караїмства. З'їзд був вимушений навіть звернутись до Академічної Народи Наркомпросу, щоб отримати відповідь на те, яку мову караїмам слід вважати материнською – чи то древнебіблейську, якою написана караїмська література, чи то тюрксько-татарську, на якій спілкувалися караїми. Слід зазначити, що самі караїми схилилися до останнього варіанту: у кількох публікаціях журналу вони неодноразово підкреслювали свою близькість до кримськотатарської нації: саме “розмовним нарiччям караїмів” були написані надруковані у журналі вірші караїмських поетів, про “караїмсько-татарську народну творчість” пишуть М.С. Синані і Авах (“Чи можливо прослідити різке розходження між караїмсько-татарськими піснями і танцями і народним епосом?” – запитує М.С. Синані і відповідає: “Безумовно, такої різкої різниці провести неможливо” [2, с.83], подібну думку висловлює і Авах: “Творчість татар неможливо відділити від творчості караїмів” [2, с.84]), до схожого висновку доходить Я.Б. Шамаш у статті “Розмовна мова кримських караїмів і новий (латинізований) тюрксько-татарський алфавіт”: “Якщо ми, караїми, бажаємо зберегти свій національний вигляд, якщо ми, караїми, бажаємо самовизначитись, як інші національні меншини, а це найактуальніша для нас, найневідкладніша у даний час задача, то ми повинні відновити свою рідну мову - чагитайську, зараз уживану нами, дуже близьку, майже однаково із татарською мовою” [2, с.80].

Тому цілком природно, що у всіх караїмських конференціях і з'їздах приймали участь кримськотатарські представники кримського уряду і обкому ВКП(б), звертаючись до аудиторії саме кримськотатарською мовою. Наприклад, нарком охорони здоров'я Чапчакчі у своїй доповіді окремо зупинився на принципі “Сиз ве биз” (Ви і ми) і закликав усіх караїмів відмовитись від цієї політики і працювати рука об руку із татарами, оскільки “ще з часів кримських ханів ці два народи біли зв'язані спільністю культури, мови і літератури” [2, с. 34]. Голова КримЦВК Велі Ібраїмов заявив, що він як татарин буде розмовляти рідною мовою, – рідною як для татар, так і для караїмів.

На жаль, ця тенденція до мовного самовизначення кримських караїмів подальшого розвитку не отримала: перший номер журналу “Бізим йол” виявився і останнім, у тридцять років було зачинено всі національні школи, в тому числі і караїмські, а звинувачення у буржуазному націоналізмі, пов'язані із сфабрикованою “справою Велі Ібраїмова”, стали практично нездоланною перешкодою на шляху розвитку корінних тюркських народів Криму. Справу детюркизації півострова завершила депортація, яка частково торкнулася і кримських караїмів. На протязі половини століття караїми були позбавлені можливості відвідувати

національні школи, спілкуватися рідною мовою, читати національну літературу, мати свої друковані періодичні видання. Наслідком такого вирішення національного питання стала практична втрата молодим поколінням кримських караїмів своєї мови.

Таким чином, “Бизим йол” - єдиний караїмський журнал Криму радянських часів – став свідченням одночасно як певних досягнень плану “коренізації”, так і причин його провалу: перш за все, обмеженості спроб націоналізації рамками “єдиної пролетарської культури” й несумісності ідеї культурного і мовного національного різноманіття з уніфікацією як головним принципом тоталітаризму.

Джерела та література

1. Белый О.Б. Караимская национальная периодика в первой половине XX в. (Из истории изучения восточноевропейских караимов) // Проблемы истории и археологии Крыма. – Симферополь: Таврия, 1994. – С. 235–251.
2. Бизим йол (Наш путь): Издание Крымского объединения караимских общин. – Симферополь, 1927. – 96 с.
3. Господаренко Н.М. Особенности культурно-политической работы среди национальных меньшинств Крыма в 1920-е годы // Культура народов Причерноморья. – № 10. – 1999; www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture10/index.htm.
4. Державний архів АРК (ДААРК). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 435. – Л.15(зв.), 16
5. Державний архів АРК (ДААРК). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 435. – Л.17, 17(зв.)
6. Державний архів в АРК (ДААРК). – Ф. 26. – Оп. 3. – Спр. 964. – Л. 1.
7. Елагин в. Националистические иллюзии крымских татар в революционные годы // Забвению не подлежит... (Из истории крымскотатарской государственности и Крыма). Научно-популярные очерки. – Казань: Татарское кн. изд., 1992. – С. 74-118.
8. Змерзлый Б.В. Некоторые аспекты работы государственных и партийных органов Крымской АССР в 1920 – 1930-х годах по ликвидации неграмотности среди крымских татар // Культура народов Причерноморья. – № 50. – 2004; www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture50/index.htm.
9. Караимская жизнь. – 1911. – №7 (грудень). – С.63.
10. Крымская АССР (1921-1945) / Сост. Ю.И. Горбунов. – Симферополь: Таврия, 1990. – 320 с. – Вып. 3.
11. Ленин В.И. Полн. собр. соч. - Т.23. – С. 322.
12. Пашеня В.Н. О дуализме в национально-государственном строительстве в Крыму в 1930-х годах в цифрах и фактах // Культура народов Причерноморья. – № 50. – 2004; www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture50/index.htm.
13. Фридман Я.В. Социально-культурное развитие Крымской АССР в 20 – 30-е гг. и проблемы языковой политики // Проблемы истории Крыма. – Симферополь, 1991. – Т. 2. – С. 102 – 105.
14. Хованцев Д.В. О национальной политике в Крымской аССР в 1920-е годы // Культура народов Причерноморья. – № 8. – 1999; www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture8/index.htm.
15. Юксель Г.З. Периодизация крымскотатарской журналистики 1905–1941гг. // Культура народов Причерноморья. – № 43. – 2003; www.ccssu.crimea.ua/tnu/magazine/culture/culture43/index.htm.
16. Яблоновская Н.В. Журнал «Известия караимского Духовного Правления» (1917-1919) в контексте караимской прессы начала XX века www.turkolog.narod.ru/info/crm-55.htm.